

УДК [027.7.021:025.174:7.025.4](477.83-25) “191/193”
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2023.55.13427>

РЕСТАВРАЦІЯ КОЛЕКЦІЇ МІЖВОЄННИХ ДРУКІВ (ПЛАКАТІВ) З ФОНДІВ ВІДДІЛУ РСРК ІМ. Ф. П. МАКСИМЕНКА НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ЛНУ ІМ. І. ФРАНКА

Оксана ГАЛАБУРДА

Львівський національний університет імені Івана Франка,
Наукова бібліотека
вул. Драгоманова, 5, Львів, 79601, Україна,
e-mail: galaburda.oksana@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0006-4984-4281>

У статті піднімається проблема збереження збірки міжвоєнних друків, яка належить до відділу рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка Наукової бібліотеки ЛНУ ім. І. Франка. Колекція складається з 3000 об'єктів – листівок, агіток, плакатних газет, плакатів, афіш. Стан їхнього збереження вимагає превентивної консервації та реставрації.

Для того, щоби правильно підібрати реставраційні методи, було проведено тест на визначення прикріплення фарбового шару, пробу фарби або атраменту на водостійкість, встановлення довжини волокна, визначення типу волокон паперу, визначення його кислотності та перевірку на залом. Дані лабораторних досліджень показали, що паперова основа плакатів окислена, через що папір є крихким і пожовтілим. Для припинення процесів старіння паперу, відновлення форми та зовнішнього вигляду плакати потребували термінових реставраційних заходів.

Було проведено механічне очищення поверхневих забруднень, закріплення печаток, усунення плям, водне очищення паперу, нейтралізацію кислотності, Насичення зміцнювальним розчином, дублювання плакату, нарощення втрачених частин, вирівнювання аркушів, тонування та реконструкцію втрачених фрагментів малюнка. Це дозволило зберегти автентичну цілісність плакатів, призупинити процес старіння паперу та відновити малюнок.

Ключові слова: плакати, реставрація, консервація, реставраційні процеси, колекція, папір, документ, реставраційний об'єкт, автентичність, механічні пошкодження.

Представлена у статті збірка міжвоєнних друків належить до фондів Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка і зберігається у відділі рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка. Збірка налічує 3000 об'єктів, до неї входять польські, німецькі, українські листівки, агітки, плакатні газети, плакати та афіші. У колекції є плакат авторства видатного українського художника Павла Ковжуна, а також польські (Каміль Мацькевич, Едмунд Бартоломейчик, Зигмунт Камінський, Кароль Фріч, Казімеж Сіхульський, Тадеуш Гроновський, Ерік Ліпінський, Тадеуш Вашковський, Францішек Сейферт та ін.), чеські, німецькі плакати та афіші.

Стан збереження міжвоєнних друків вимагає превентивної консервації та реставрації. Реставрація – це складова консервації, комплекс заходів для збереження артефактів нашої духовної спадщини. Головне завдання реставрації – відновлення експлуатаційних властивостей, форми і зовнішнього вигляду історичної пам'ятки. Основними реставраційними процесами є очищення, зміцнення, призупинення процесів їх руйнування, а також реконструкція втрачених фрагментів. Фахова реставрація повинна забезпечувати збереження автентичності та повної інформаційної цінності документа. Оскільки фонди відділу рукописної стародрукованої та рідкісної книги ім. Ф. П. Максименка належать до національного надбання України (статус наукового об'єкта, що становить національне надбання, надано рішенням Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2008 р.), то їх збереження є принциповим.

Візуальним дослідженням стану плакатів виявили, що на плакатах є значні механічні пошкодження (розриви, відриви, прориви, заломы). Також наявні паперові втрати, на деяких плакатах відсутні значні фрагменти малюнку чи тексту, об'єкти сильно забруднені.

Стан збереження мап, графіки, плакатів та інших документів залежить від умов їх зберігання за весь час існування колекції. Поганий вплив на бібліотечну збірку мають нестабільні коливання клімату, висока температура і висока вологість повітря, світло і хімічне забруднення повітря.

¹ Леся Дзендзелюк і Любов Льода, *Підготовка пам'яток писемності та друку до реставрації: матеріали, лабораторні дослідження* (Львів: Львівська національна наукова бібліотека України імені В. С. Стефаника, 2012), 7.

² Donata Rams, "Wpływ niektórych zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego na zbiory biblioteczne," in *Konserwacja XXI wieku*, edited by Barbara Drewniewska-Idziak et al., (Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2003), 131–162. (*Notes Konserwatorski* 7).

Для того, аби правильно підібрати реставраційні методи, проводились такі передреставраційні дослідження:

1. Тест на визначення прикріплення фарбового шару.

Перевірка міцності зв'язуючого фарбового шару чи чорнила з папером здійснюється органолептично при механічній дії на текст чи малюнок³. Якщо спостерігається слабкий зв'язок фарбового шару з основою, необхідно закріпити фарби, або ж створити охоронний бар'єр перед дією будь-яких реставраційних компонентів. Тест проводиться наступним чином: кінчиком голки обережно зрушуємо частинки фарби на сторінці документа і, за допомогою лупи, спостерігаємо за їх поведінкою. Якщо нема відставання чи відшарування фарбового шару, то зв'язуюча речовина фарби не пересохла.

2. Проба фарби або атраменту на водостійкість.

Оскільки реставрація документів включає у себе обробку водою, то виникає небезпека розчинення в ній фарб та атраментів. Тому перед будь-якими реставраційними втручаннями необхідно перевірити їх на стійкість до води. Якщо при дослідженні реставраційних об'єктів встановлено, що чорнило чи фарба є нестійкими до води, то виникає необхідність у їх закріпленні.

Тест проводиться таким способом: у найменш помітному місці документа на штрихи букв чи малюнок наносимо краплину води, прикладаємо клаптик фільтрувального паперу і, за допомогою лупи, визначаємо, чи немає відбитку фарби на папері.

³ Дзендзелюк, Льода, *Основи реставраційних процесів*, 55.

3. Встановлення довжини волокон.

Визначення довжини волокон паперу дає можливість правильно вибрати відповідний метод реставрації. Папір, що має довгі волокна – міцніший і стійкіший до зовнішніх механічних втручань, а папір з короткими волокнами потребує більш обережного ставлення.

З поверхні досліджуваного аркуша скальпелем на предметне скло знімаємо кілька волокон, які розділяємо голкою і змочуємо двома-трьома краплями дистильованої води, і за допомогою мікроскопу визначаємо довжину волокон за тримірною шкалою (довгі, середні, короткі).

4. Визначення типу волокон паперу.

Наявність даних про склад паперу дає можливість правильно вибрати необхідні реставраційні матеріали та реагенти. Визначення складу паперу за волокном дає можливість підібрати відповідний метод реставрації документа⁴. Тест проводиться наступним чином: на предметне скло переносимо клаптик досліджуваного паперу, змочений дистильованою водою, потім піпеткою наносимо краплю розчину сульфанілової кислоти і спостерігаємо за зміною забарвлення волокон. Поява жовтого кольору свідчить, що до складу паперу входить деревна целюлоза.

5. Визначення кислотності паперу.

Значення показника кислотності є важливим, адже зі збільшенням кислотності різко пришвидшується старіння паперу. Тестується папір таким чином: для встановлення кислотності середовища спеціальним рН-олівцем

⁴ Дзендзелюк, Льода, *Основи реставраційних процесів*, 32.

наноситься штрих на еталонний лужний і на досліджуваний папір. На лужному зразку штрих набуде фіолетового відтінку, а кислотне середовище покаже жовте забарвлення штриха.

Такий тест виконується двічі: один раз до нейтралізації кислотності і один раз після неї, аби переконатися, що кислотне середовище нейтралізоване і показник $pH = 7$, про що має свідчити забарвлений у фіолетовий колір штрих рН-олівця. Забезпечення нейтрального середовища сприяє призупиненню руйнівних процесів і сповільненню старіння.

6. Перевірка міцності паперу на злом.

Для встановлення міцності паперової основи виконують тест подвійного згинання. Це робиться для того, щоб правильно обрати реставраційний метод. Якщо паперова основа є крихкою, то її дублюють на спеціальний папір. Тестування відбувається так: вибираємо один з кутів об'єкта і згинаємо його десять разів, якщо папір не трісне – це вказує на його достатню міцність.

Дані лабораторних досліджень показали, що паперова основа плакатів окислена, через що папір є крихким і пожовтілим. Дослідження довжини волокна виявило, що волокна переважно короткі, а це також послаблює міцність паперу. Дослідження типу волокна показали, що до складу паперу входить деревна целюлоза. Для припинення процесів старіння паперу, відновлення експлуатаційних властивостей об'єктів, їх форми та зовнішнього вигляду плакати потребували термінових реставраційних заходів.

Було проведено такі реставраційні процеси:

1. Механічне очищення поверхневих забруднень.

Для усунення поверхневих забруднень з плакатів використовували м'яку гумку "Milan". Щоб не пошкодити малюнок плакату, гумка подрібнювали до крихт, акуратно наносили на малюнок і обережно, круговими рухами, прокочували поверхню.

Також застосовували електричну гумку з гумками-насадками різної твердості та латексну гумку WALLMASTER, яку використовують для видалення забруднень з дуже пошкоджених, крихких об'єктів. Ця гумка знімає бруд під час протирання, збираючи його на себе. Механічне очищення треба виконувати обережно, щоб не створити нових пошкоджень.

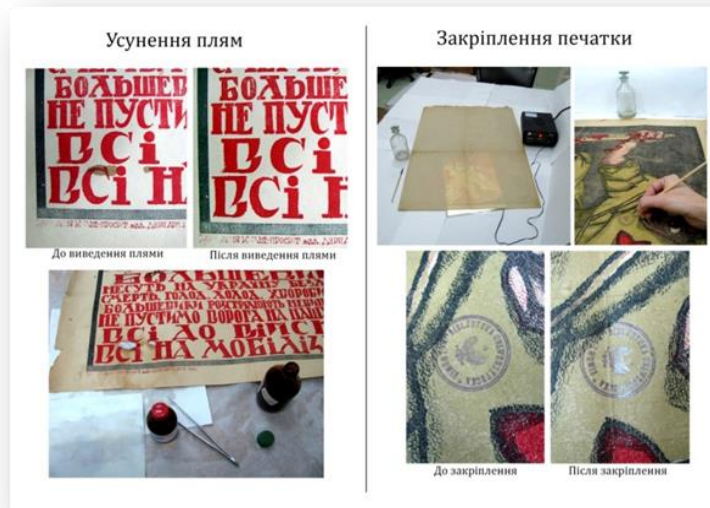

2. Закріплення печаток.

Оскільки проба атраментів на водостійкість показала позитивний результат на печатках плакатів, то перед виконанням вологих робіт потрібно було закріпити чорнила. Для закріплення застосовували 2 %-ий розчин "PARALOID" в ацетоні, який наносили на печатку тоненьким пензликом спершу з лицевої сторони, а потім зі зворотної. Щоб нанести "PARALOID" зі зворотної сторони, використовували портатив-ну світлову панель.

3. Усунення плям.

Плями оброблялися тампонуванням за допомогою розчинів перекису водню, аміаку, щавлевої кислоти. Під плакат підкладався фільтрувальний папір і змоченим у розчині ватним тампоном оброблялися плями. Плями вдалося усунути повністю.

4. Водне очищення паперу.

На спеціальному реставраційному волокні об'єкт занурюють у ванну з водою. Воду замінюємо доти, поки вона не перестане забарвлюватись у жовтий колір. Після цього плакати обережно виймають з ванни і сушать на фільтрувальному папері.

5. Нейтралізація кислотності.

Проведений тест на кислотність паперу, зроблений спеціальним рН-олівцем, показав, що папір є окисленим і потребує розкислення. Для нейтралізації кислотності аркуш кілька раз промивали теплою водою ($t = 45^{\circ}\text{C}$, щоб вивести кислотні залишки) до встановлення $\text{pH} = 7$ з метою сповільнення старіння паперу.

Тест, проведений повторно, показав, що кислотність вдалося нейтралізувати – про це свідчив показник рН-олівця, штрих якого набув фіолетового кольору.

6. Насичення зміцнювальним розчином.

Оскільки паперова основа плакатів була значно ослабленою і крихкою, то потребувала пластифікації і зміцнення. Тому плакати оброблялися розчином метилцелюлози. Метилцелюлоза наноситься на об'єкти за допомогою флейца з лицевої та зворотної сторони.

7. Дублювання плакату.

Оскільки перевірка міцності паперу “на злом” показала, що у більшості плакатів папір є крихким, а встановлення довжини волокон показало, що волокна є переважно короткі, то було доцільно провести процес дублювання.

Дублювання здійснюється наступним чином: спеціально підібраний папір зволожуємо і наносимо на нього клей Дефінол. Об'єкт також зволожуємо і на нього теж наносимо клей, потім, за допомогою синтетичних волокон, обережно переносимо плакат на дублювальний папір і акуратно розпрасовуємо.

8. Нарощення втрачених частин.

Для того, щоб об'єкт сприймався естетично цілісно, було зроблено реставраційні вставки, які закрили паперові впадини у місцях, де були втрачені фрагменти плакату.

На рівній поверхні, укритій плівкою, розрівнюємо плакат, далі скальпелем потоншуємо краї обриву, за контурами обриву моделюємо латки з наперед підбраного реставраційного паперу. На краї обриву об'єкта пензлем наносимо клей Дефінол і з'єднуємо папір у стик, щоб не утворювався рубець. Після дороження реставраційним папером закріплюємо розриви і тріщини – за допомогою голки і клею краї розривів та тріщин легенько розпушуємо і обережно зчіплюємо клеєм.

9. Вирівнювання аркушів.

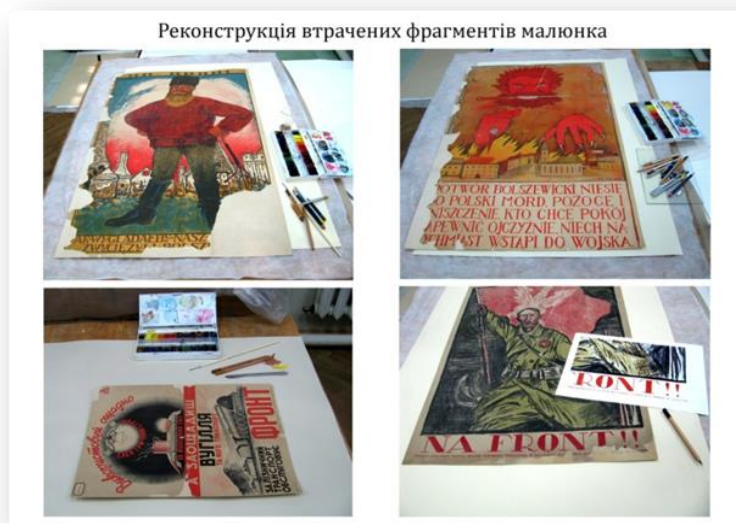
Після дублювання та нарощення, плакат у синтетичних волокнах переміщувався між сукна, сукна – між аркуші картону, картон – між дошки, які, в свою чергу, поміщалися в прес. Через добу сукно забираємо і змінюємо картонні прокладки.

Через добу картон знову замінюємо сухим і залишаємо у пресі на стабілізацію, для утримання внутрішньої міжволоконної рівноваги.

10. Тонування та реконструкція втрачених фрагментів малюнка.

Здійснювався пошук дублетів кожного плакату на спеціальних сайтах і у відповідній літературі, аби за ними можна було відтворити втрачені фрагменти малюнків і шрифтів.

Нарощені частини тонуються. Для надання плакату художньої цілісності та естетичного вигляду проводиться реконструкція за знайденими дублетними зразками. Для роботи з відновлення втрачених частин малюнка використовуються акварельні олівці та акварельні фарби.

Як наслідок: маємо не тільки збережену паперову основу і призупинений процес старіння паперу, але й відновлений малюнок об'єктів. Збережено автентичну цілісність плакатів.

У підсумку можна ще раз підкреслити важливість збереження таких об'єктів, адже вони виступають у ролі історичних документів: спадщини, яка перетворилась на загальнолюдську, до якої слід шанобливо ставитись, охороняти та дбати. Плакати, афіші і, взагалі, пам'ятки минулих часів – це пам'ятки культури, які виступають у ролі свідків подій минулого і дозволяють пізнати давні історичні події. Такі об'єкти є важливим джерелом інформації про розвиток духовної й матеріальної культури людства, вони допомагають дослідити, осмислити та проаналізувати процеси формування історичної, наукової та культурної спадщини, тому збереження таких документів є важливим для дослідників та істориків⁵.

⁵ Дзендзелюк, Льода, *Основи реставраційних процесів*, 5.

REFERENCES

- Dziedzeliuk, Lesia, and Liubov Lioda. *Pidhotovka pamiatok pysemnosti ta druku do restavratsii: materialy, laboratori doslidzhennia*. Lviv: Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. S. Stefanyka, 2012. (in Ukrainian).
- Rams, Donata. "Wpływ niektórych zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego na zbiory biblioteczne." In *Konserwacja XXI wieku*, edited by Barbara Drewniewska-Idziak et al. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2003, 131–162. (Notes Konserwatorski 7).

RESTORATION OF THE COLLECTION OF INTERWAR PRINTINGS (POSTERS) FROM THE FUNDS OF DEPARTMENT OF MANUSCRIPTS, OLD-PRINTED AND RARE BOOKS NAMED AFTER FEDIR MAKSYMENKO OF SCIENTIFIC LIBRARY OF LVIV IVAN FRANKO NATIONAL UNIVERSITY

Oksana HALABURDA
Lviv Ivan Franko National University,
Scientific Library
5 Drahomanov str., 79601, Lviv, Ukraine,
e-mail: galaburda.oksana@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0006-4984-4281>

The article addresses the problem of preserving the collection of interwar printings, which belongs to the Fedir Maksymenko Department of Handwritten, Old Printed and Rare Books of Scientific Library of Lviv Ivan Franko National University. The collection consists of 3000 objects – postcards, booklets, posters.

In order to select properly the restoration methods, a test was carried out to determine the attachment of a paint layer, paint or ink water-resistance samples, the determination of the length of fiber, type of paper fiber, setting its acidity and crease screening. Laboratory studies data have shown that posters paper base is oxidized, what makes the paper fragile and yellowish. To stop paper ageing processes, to restore shape and appearance, posters needed urgent restoration measures.

Mechanical cleaning of surface contaminants, fixation of stumps, stains removal, water purification of paper, neutralization of acidity, saturation with strengthening solution, duplication of poster, addition of lost parts, alignment of sheets, toning and reconstruction of drawing lost fragments were carried out. It allowed to save the authentic integrity of the posters, to suspend the ageing process and restore the picture.

Keywords: posters, restoration, conservation, restoration processes, collection, paper, document, restoration object, authenticity, mechanical damage.

Стаття надійшла до редколегії 31.10.2018

Стаття прийнята до друку 02.07.2019